

Hitler onder een paardentram?

Duitse geschiedenis in Nederlandse schoolboeken

Duitsland is hip. Steeds meer jongeren maken een stedentrip naar Berlijn en hun ouders gaan op vakantie naar een rustiek Duits dorpje. Dit is een tamelijk recent verschijnsel want de verhoudingen tussen Nederland en Duitsland waren lange tijd problematisch. Het rapport 'Bekend en onbemind' van het Clingendael Instituut uit 1993 maakte duidelijk dat jongeren een negatief beeld ten opzichte van Duitsland hadden. Diverse vervolgonderzoeken toonden aan dat dit beeld in de jaren hierna nauwelijks veranderde.

Simone Timmermans studeerde Duitslandstudies aan de UvA. Zij studeerde af op het beeld van de Duitse geschiedenis in Nederlandse schoolboeken voor de Tweede Fase (1997-2007).

Niet alleen media en familie, maar ook schoolboeken vormen een belangrijke informatiebron voor jongeren. Veel jongeren komen vaak voor het eerst en soms voor het laatst via schoolboeken met geschiedenis in aanraking. Interessant is dan ook de vraag wat schoolboeken vermelden over Duitsland en de Duitse geschiedenis. De tekstboeken van de methodes *Sfinx*, *MeMo* en *Sprekend Verleden* zijn onderzocht op het beeld dat zij van de Duitse geschiedenis geven. Gekozen is voor de zogenaamde 'eerste' Tweede Fase (1997-2007). De geschiedenis van Duitsland in de twintigste eeuw stond in het onderzoek centraal. De keuzes die de

de Weimar Republiek. Ook al werd de Weimar Republiek gekenmerkt door problemen, deze periode stond op zichzelf en was 'niet uitsluitend een wapenstilstand van twintig jaar'. Hoewel de auteurs van *MeMo* dezelfde informatie geven over de Weimar Republiek, bestaat de kans dat leerlingen een negatief beeld over deze poging tot democratisering ontwikkelen. Niet alleen omdat de zwakte van de Republiek benadrukt wordt, maar des te meer omdat de informatie is ingebed in het hoofdstuk 'Lenin en Hitler, de route naar de macht'. De auteurs stellen dat er voor een democratie in Duitsland eigenlijk te weinig democraten waren. Ook in *Sprekend Verleden* staan de zwakte punten van de Weimar Republiek centraal. De auteurs lijken de periode 1933-1945 als de belangrijkste te zien. Daar waar de informatie over de Weimar Republiek in een hoofdstuk getiteld 'Lenin en Hitler veroveren de macht' geplaatst is, spreekt impliciet het gebrek aan belang van deze informatie en de nadruk die gelegd wordt op Hitler-Duitsland.

'Wordt het conformeren aan een totalitair regime bijvoorbeeld als iets typisch Duits gezien?'

auteurs van de methodes maakten, vertellen veel over het beeld dat ze van de Duitse geschiedenis willen geven. Wordt het conformeren aan een totalitair regime bijvoorbeeld als iets typisch Duits gezien? Zijn de Duitsers zelf schuldig aan hun eigen geschiedenis, of had ieder volk dit kunnen gebeuren? Want hoewel de aandacht voor de Duitse geschiedenis in de Tweede Fase niet is afgenomen en in *Sprekend Verleden* zelfs is toegenomen, betekent dit niet automatisch dat het beeld van Duitsland positiever is geworden. Is Duitsland hét foute land dat twee wereldoorlogen startte, of zijn de schoolboeken genuanceerder?

Democratie zonder democraten

De auteurs van *Sfinx* uiten zich positief over de eerste poging tot democratische opbouw in

Republiek met republikeinen

De democratisering na de Tweede Wereldoorlog komt in *Sprekend Verleden* in een eigen hoofdstuk aan bod, terwijl *Sfinx* en *MeMo* de informatie in hoofdstukken over de Koude Oorlog verwerken. In *Sprekend Verleden* wordt beschreven hoe lering werd getrokken uit de Republiek van Weimar en de nazitijd. Het belang van een democratische republiek werd al snel ingezien in West-Duitsland. De auteurs stellen: 'anders dan bij de Republiek van Weimar (een republiek zonder republikeinen) was de Bondsrepubliek vanaf het begin een

‘republiek met republikeinen’.¹ Hoewel ook in *MeMo* de informatie over de democratisering na de Tweede Wereldoorlog onvolledig is, schetst deze geen negatief beeld. De auteurs geven aan dat in 1990 een stevig gewortelde democratie is ontstaan, met voldoende kansen om de eenwording succesvol te maken. In *Sfinx* komt met name aan bod hoe Adenauer zich inzette voor de democratie. De auteurs stellen dat de democratie in West-Duitsland in 1963, bij het aftreden van Adenauer, al sterk in zijn schoenen stond. De onderzochte boeken van *Sfinx* zijn in 1998 en 2003 uitgegeven. Opvallend is daarom dat de val van de Muur en de hereniging nauwelijks aan bod komen. De auteurs vermelden slechts dat het om een vreedzame hereniging ging.

Net als bij *Sfinx* en *MeMo* gaan de auteurs van *Sprekend Verleden* nauwelijks in op de democratisering van Duitsland na 1989. Doordat in alledrie de methodes de informatie over Duitsland als democratie zich voornamelijk richt op de fouten van de Weimar Republiek en de ontwikkeling van de Bondsrepubliek in de periode 1945-1989, blijft het beeld van de geschiedenis van het democratische Duitsland onvolledig. Leerlingen leren immers wel welke fouten Duitsland in haar democratische ontwikkeling gemaakt heeft en hoe de democratische traditie tot 1989

gevestigd werd, maar informatie over het democratische én verenigde Duitsland blijft zo goed als achterwege.

Wat moest je doen?

Hoewel bij de informatie over de democratiseringspogingen in Duitsland de nadruk op de zwakke punten ligt, is de informatie niet negatief. Het negatieve beeld van leerlingen ontstond dus ergens anders. Eerdere onderzoeken naar het beeld van Duitsland in schoolboeken maken duidelijk dat het nationaalsocialistische Duitsland overmatig veel aandacht kreeg en gezien werd als hét land dat een foute ontwikkeling doormaakte. In de onderzochte periode nam 1933-1945 in elke methode veertig procent of meer in van de totale informatie over Duitsland in beslag. Des te meer valt op dat er merkwaardige hiaten zijn. Zo vermelden de auteurs van *Sfinx* expliciet niet in te zullen gaan op de vraag of alle Duitsers medeschuldig zijn aan het nationaalsocialisme en de Tweede Wereldoorlog. Leerlingen krijgen het volgende advies mee: ‘als je dit belangrijk vindt zul je er zelf onderzoek naar moeten doen’.² Niet alleen wordt de suggestie gewekt dat deze vraag niet belangrijk is, ook zal elke docent aangeven dat dit in de praktijk niet of nauwelijks gebeurt. Waarschijnlijk zullen veel docenten ook bedenkingen gehad hebben bij de absurde vraag die de auteurs van *MeMo* stellen: ‘Als Hitler in de jaren twintig onder een paardentram was gekomen, was er dan ook een Tweede Wereldoorlog uitgebroken?’³ ►

► L.G. Dalhuisen, T. Dankert, *Sprekend Verleden. Geschiedenis Tweede Fase. Handboek 4 vwo gemeenschappelijk deel* (1998), p. 57.

► S. Boom, J. Greep, *De twintigste eeuw*, p. 83.

► C. Backx, M. Kropman, I. van Manen, *MeMo. Vwo* (2003), p. 272.

De onderzochte methodes *Sfinx*, *MeMo* en *Sprekend Verleden*.

► L.G. Dalhuisen,
C.Y. Bastiaans,
Sprekend Verleden.
5 havo/6 vwo (2000)
125.

► B. Bendieck,
M. Stehr, *Alles Wurst,
alles Käse? Het
Duitslandbeeld onder
leerlingen van twee
scholen in Amster-
dam*. In: *Levende
Talen* Tijdschrift 4
(2003), 3-10.

Toch blijkt *Sfinx* van de onderzochte methodes de minst genuanceerde te zijn. De auteurs geven aan dat militaire onderwerpen centraal staan, wat niet bevorderlijk blijkt te zijn voor het beeld van Duitsland. Zo wordt voor leerlingen niet duidelijk hoe de begrippen nationaalsocialisme en fascisme zich tot elkaar verhouden, ook leren ze niets over de aanhang van Hitler en het verzet in Duitsland. Doordat bij het beschrijven van de Nederlandse houding ten opzichte van de Duitsers wel gekeken wordt naar aanpassing, collaboratie en verzet kan bij leerlingen wellicht het beeld ontstaan van Nederlanders die wel in staat waren tot kritisch denken en reageren, waar Duitsers dit niet konden. Aan de docent de taak om het beeld dat hierdoor ontstaat te nuanceren. *MeMo* vermeldt genuanceerder dat niet alle Duitsers achter het nazisme stonden maar dat 'hun krachten te kort schoten om het gevaar te weren'. Het antisemitisme van Hitler was geen uitzondering in de twintigste eeuw en ook in Italië was er sprake van fascisme. *Sprekend Verleden* komt uit dit onderzoek als de meest genuanceerde methode daar waar het om de periode 1933-1945 gaat. Duidelijk wordt dat fascisme definiëren niet makkelijk is en dat het met name in Italië en Duitsland voorkwam. De auteurs bespreken uitgebreid de aanhang van Hitler. Het verzet krijgt geen grotere rol dan het daadwerkelijk

(Stasi) en een eigen jeugdbeweging'. Beide methodes behandelen de gebeurtenissen in de DDR in het kader van de Koude Oorlog. De auteurs van *Sprekend Verleden* laten zien dat de ontwikkelingen in de DDR niet alleen van de Koude Oorlog afhankelijk waren. Ook kwam hierin beter aan bod hoe de burgers van de DDR een goed leven werd voorgesteld, maar velen uiteindelijk gedesillusioneerd raakten: 'Onvrede en oppositie waren het gevolg, wat uiteindelijk leidde tot de val van de Muur'. De hereniging komt aan bod als vreedzaam en succesvol. Ondanks de problemen werd Duitsland volgens de auteurs een stabiele democratie.

'Weet ik veel...'

Leerlingen leerden dat Duitsland na 1989 een stabiele democratie werd. Toch blijkt zowel uit het aantal pagina's als uit de behandelde thema's dat de nadruk steeds op de periode 1933-1945 lag. Het examencurriculum leek ook niet mee te werken aan een genuanceerd beeld van de Duitse geschiedenis. Niet alleen werd Duitsland meerdere keren voorgeschreven, ook kwam het moderne Duitsland pas aan bod binnen het keuzevak geschiedenis. Gevolg was dat leerlingen uitgebreid geïnformeerd waren over de Tweede Wereldoorlog en maar summiere kennis van Duitsland na 1945 hadden. Het Clingendael-onderzoek maakte niet alleen duidelijk dat leerlingen negatief ten opzichte van Duitsland stonden. Ook bleek dat leerlingen met weinig kennis een negatiever beeld van Duitsland hadden dan de leerlingen die de gestelde vragen over de Duitse geschiedenis wel konden beantwoorden. Tien jaar later voerden twee docentes Duits een dergelijk onderzoek onder hun leerlingen uit: 'Leerlingen in de bovenbouw wisten ternauwernood dat Berlijn de hoofdstad van Duitsland was, maar verder hield het op en luidde het antwoord van leerlingen steevast "Weet ik veel..."'.¹⁵

Hoewel de nadruk ligt op het nationaalsocialistische verleden van Duitsland boden de onderzochte methodes leerlingen voldoende

'De auteurs stellen dat er voor een democratie in Duitsland eigenlijk te weinig democraten waren'

gehad heeft, 'de enige groep die het Hitler-regime daadwerkelijk bedreigde was de groep officieren rondom graaf Von Stauffenberg'. De opdracht 'Wat zou jij doen?' liet leerlingen nadenken over de keuzes die in de oorlog gemaakt werden: 'Wat moest je als leraar of leerling doen toen Joodse docenten werden ontslagen, en wat toen Joodse leerlingen werden weggevoerd naar de concentratiekampen?'¹⁴

Dat nazi-Duitsland een totalitaire staat vormde, is voor veel leerlingen niets nieuws. Dat ditzelfde gezegd kan worden over de DDR, is bij veel leerlingen minder bekend. *MeMo* en *Sfinx* creëren bij leerlingen het beeld van een eenpartijstaat gevormd naar Sovjetmodel. Er was sprake van 'staatsbedrijven, onderwijs en cultuur in dienst van de staat, een staatsveiligheidsdienst

informatie voor een positief beeld van Duitsland. De vraag is alleen welke informatie bij leerlingen behouden bleef. Op dit gebied verwacht ik weinig verandering ten opzichte van 1993. Leerlingen zagen Duitsland in het Clingendael-onderzoek namelijk als 'overheersend' en 'oorlogszuchtig'. Hoewel duidelijk werd dat Duitsland een stabiele democratie is na 1989, blijft bij leerlingen waarschijnlijk veel beter hangen dat het land een gruwelijk verleden heeft. Niet in de minste plaats omdat het thema nationaalsocialisme meerdere keren aan bod kwam.

De herziening van de Tweede Fase en discussie rondom de Canon van Nederland en de Tien Tijdvakken hebben sterke invloed gehad op de nieuwste lesmethodes. Ook het steeds verder normaliseren van de verhoudingen tussen Nederland en Duitsland kan invloed hebben gehad op de methodes en daarmee op de beeldvorming onder jongeren. Het door mij uitgevoerde onderzoek kan dan ook dienen als vertrekpunt voor verder onderzoek naar het

beeld van Duitsland onder jongeren. Hierbij kan bijvoorbeeld dieper worden ingegaan op de rol van de docent. Want hoewel de lesmethode de leidraad voor de lessen vormt, is beeldvorming van veel meer afhankelijk. Niet alleen de kennis van de leerling, de media en het curriculum beïnvloeden de les, belangrijker nog is de vakkennis en inbreng van de docent. De docent zorgt waar nodig voor aanvulling en nuancering van de lesmethode. Het is daarom goed om als docent stil te staan bij het beeld dat een methode schetst. Dat leerlingen de Tweede Wereldoorlog boeiend vinden kan als een voordeel werken, dat leerlingen niets of nauwelijks iets weten over het Duitsland van voor en na 1945 zou een uitdaging moeten zijn. ■

S. Timmermans, *Buurland in beeld. Het beeld van de Duitse geschiedenis in Nederlandse schoolboeken Geschiedenis voor de Tweede Fase (1997-2007)* kunt u downloaden van de website www.vgnkleio.nl.

Rijksmuseum van Oudheden

BRENG DE GESCHIEDENIS TOT LEVEN IN HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN

Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden vertelt de geschiedenis van het oude Egypte, de Griekse en Romeinse wereld, het vroege Nederland en het oude Nabije Oosten aan de hand van archeologische voorwerpen. Met bijzondere schoolprogramma's brengen wij de geschiedenis tot leven.

ontwikkeld in samenwerking met vakdocenten
afgestemd op het niveau van de leerlingen
begeleiding door ervaren museumdocenten
aansluiting op de kerndoelen

BESTEL NU DE NIEUWE FOLDER OP WWW.RMO.NL/FOLDERO

